

REPERE BIBLICE ÎN POEZIA LUI MIHAI EMINESCU. I: CÂTEVA GLOSE LA *GLOSSĂ**

ALIN-MIHAI GHERMAN
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia
diortositor@gmail.com

Abstract: In this article, the author proposes the parallel reading of the Eminescu's *Gloss* and the *Ecclesiastes*, a biblical book familiar to Eminescu both as an assiduous lecturer of the ancient Romanian texts, including the oldest Romanian translations of the *Bible*, and through his affinity for the Schopenhauer's philosophy. This analysis highlights the fact that Eminescu paraphrases and develops sentences and ideas from *Ecclesiastes*, even the sentential expression of poetry being close to the biblical one. The *Ecclesiastes* turns out to be the main source of the first stanza of Eminescu's *Gloss* and, through its conclusive resumption in the final verses of the other stanzas, of the whole poem.

Keywords: Eminescu, *Gloss*, *Ecclesiastes*, Schopenhauer

Cuvântul *glosă* este foarte rar întâlnit – de fapt doar de trei ori – în lexicul eminescian. Pe lângă titlul unei poezii, *Glossa*, mai apare de două ori în manuscrisele lui cu sensul propriu, cel inventariat de dicționarele limbii române „1. Explicarea sensului unui pasaj sau al unui cuvânt dintr-o scriere; *spec.* comentariu sau notă explicativă făcută pe marginea unui text. ♦ (La pl.) Totalitatea cuvintelor care alcătuiesc un glosar. 2. Formă fixă de poezie în care fiecare strofă, începând de la cea de-a doua, comentează succesiv câte un vers din prima strofă, versul comentat repetându-se la sfârșitul strofei respective, iar ultima strofă reproducând în ordine inversă versurile primei strofe” (DEX, s.v.). Cu primul sens menționat îl găsim de două ori într-un text rămas nefinalizat, [*Istorie miniaturală*] (EMINESCU, 322, 323):

Ș-atunci o lacrimă curse ... una ... Era viața lui pierdută în zădar. Viața unui om, a părinților, poate a unui șir infinit de oameni ... într-o lacrimă ... Dar * căzuse scursă * în cafea și *** ce romanță cântă *, zise el în această noapte, la lumina dulce a țigărei mele ... Este o romanță *** ... îmi aduce aminte de [ce] a zis ***
*****
atuncea * va face glose asupra unei femei *, căci va fi în[c]întat * omul de nimic * ce este.

și

Uite la Irimie: un pepelea a fost tată-său, un pepelea străbu[nu]-său, e același Pepelea care nainte c-o mie de ani făcea glose asupra unei strachine cu linte; uite la Veniamin:

---

* *Biblical landmarks in Mihai Eminescu's poetry: Some glosses on Gloss*

un năuc în vecii vecilor, și cu același năuc ne-om întâlni peste o mie de ani poate 'n locul unde a stat odată această cafenea ... va fi un lac aici și noi vom [fi] stalactiți.

Faptul este relativ surprinzător, întrucât, datorită subtilului simț al limbii pe care îl avea poetul, opera sa, mai ales publicistica, este plină de adevărate glose, explicații și definiții ale unor termeni, Eminescu preferând sinonime precum *înțelesul*, *explicația*, *rostul*, *sensul* etc. Cred că un studiu mai detaliat în această direcție ar aduce clarificări insolite despre mecanismul creației eminesciene în definirea relației sale cu limba.

Cu cel de-al doilea sens îl întâlnim o singură dată în titlul unei poezii, subliniind experimentul poetic al unei poezii cu formă fixă, *Glossa*. Poetul se mai lăsase atras de poezia în formă fixă și în sonetele sale (unele traduceri sau prelucrări după poezia universală). În sens mai larg, ca urmare a sensibilității poetului față de structura însăși a versurilor scrise, în multe din poeziile sale putem identifica prezența secțiunii (numărului) de aur, care oferă scrierilor sale o armonie și un echilibru expresiv cu totul remarcabile. Dacă în cazul sonetului se poate vorbi în poezia noastră de o experiență anterioară lui Eminescu și, mai ales, de o tradiție remarcabilă a acestuia, provenind până la el în mare parte din prelungirea clasicismului în literatura noastră și, odată cu secolul al XX-lea, din asimilarea curentelor moderne precum parnasianismul sau simbolismul, în cazul *Glossei* suntem în fața unei experiențe unice, care apropie acest text de o altă remarcabilă poezie, *Odă în metru antic*, unde poezia se supune canoanelor versificației cantitative specifice literaturii greco-latine. În prima, prin folosirea ca titlu a unui termen de teoria literaturii care definește o formă a poeziei cu formă fixă, în celălalt prin specificarea abordării unei modalități de versificație specifice literaturii greco-latine, Mihai Eminescu subliniază insolitul experimentului poetic în respectivele versuri.

Analizând *Glossa*, criticii și istoricii literari (Perpessicius, Călinescu, T. Vianu, D. Popovici etc.) s-au oprit aproape în exclusivitate asupra studierii conținutului, subliniind aderența, mai ales în redactarea finală¹ a poeziei, la schopenhaurianism, regăsind, pe de altă parte, motive cu largă rezonanță în literatura universală precum „fortuna labilis”, „memento mori”, „lumea ca teatru”, multe dintre ele fiind recurente și în restul operei eminesciene.

Luând ca punct de plecare definiția mai sus menționată a glosei oferită de DEX sau cea dată de Chris Baldick în *The Oxford dictionary of Literary Terms* (3 ed.): „*glosa* (in English, glose; gloss): A poem composed as an amplification of lines taken from an earlier and usually better-known” (OXF. DICT., s.v.) [„un poem compus ca o amplificare a unor versuri (citate) dintr-o lucrare anterioară și, de obicei, binecunoscută”] ne putem întreba care este textul bine cunoscut pe care îl dezvoltă Eminescu în *Glossă*.

¹ După Perpessicius, geneza poeziei datează din timpul perioadei studiilor berlineze ale poetului (1863-1874), ea cunoaște până în 1882 11 variante. De subliniat este faptul că o perioadă identică de finalizare a cunoscut și *Luceafărul*, fapt care ne îndeamnă să facem prin coincidența temelor o lectură paralelă a celor două.

Prima strofă a *Glossei* eminesciene nu este un citat din altă poezie, ci o înșiruire de scurte sentințe referitoare la existența umană și la viața individuală. Ea este o parafrazare sau, mai bine zis, rescriere a unui text asupra căruia Poetul a revenit în mai multe rânduri în opera sa:

*Vreme trece, vreme vine
Toate-s vechi și nouă toate;
Ce e rău și ce e bine
Tu te-ntreabă și socoate;
Nu spera și nu ai teamă,
Ce e val ca valul trece;
De te-ndeamnă, de te cheamă,
Tu rămâi la toate rece.*

Cea mai apropiată sursă a acestora cred că este reprezentată de primele versuri din *Ecleziast*, respectiv capitolul 1, versetele 2-11:

2. Deșertăciunea deșertăciunilor, zice Ecclesiastul, deșertăciunea deșertăciunilor, toate sunt deșertăciuni! 3. Ce folos are omul din toată truda lui cu care se trudește sub soare? 4. Un neam trece și altul vine, dar pământul rămâne totdeauna! 5. Soarele răsare, soarele apune și zorește către locul lui ca să răsară iarăși. 6. Vântul suflă către miazăzi, vântul se întoarce către miazănoapte și, făcând roate-roate, el trece neîncetat prin cercurile sale. 7. Toate fluviile curg în mare, dar marea nu se umple, căci ele se întorc din nou la locul din care au plecat. 8. Toate lucrurile se zbucesc mai mult decât poate omul să o spună: ochiul nu se satură de câte vede și urechea nu se umple de câte aude. 9. Ceea ce a mai fost, aceea va mai fi, și ceea ce s-a întâmplat se va mai petrece, căci nu este nimic nou sub soare. 10. Dacă este vreun lucru despre care să se spună: „Iată ceva nou!” aceasta a fost în vremurile străvechi, de dinaintea noastră. 11. Nu ne aducem aminte despre cei ce au fost înainte, și tot așa despre cei ce vor veni pe urmă; nici o pomenire nu va fi la urmașii lor.

Atribuit de tradiție regelui Solomon, *Ecleziastul* a fost compus cândva între anii 450 și 200 înainte de Christos, însumând deopotrivă influențele exercitate asupra evreilor în perioadele ocupației persane și a primei faze a elenismului (literatura de specialitate vorbește despre o anume influență a stoicismului și a epicurianismului). Atitudinea *Ecleziastului* asupra vieții și cunoașterii este, spre deosebire de alte cărți biblice de înțelepciune (*Proverbele lui Solomon*, *Iisus Sirah* și, parțial, *Psaltirea*) una relativ contradictorie, dar fundamental sceptică, afirmând pe de o parte importanța cunoașterii și a dobândirii înțelepciunii (7:19. „Înțelepciunea dă înțeleptului mai multă putere decât au zece nerozi într-o cetate”, dar, pe de altă parte, afirmă chiar răspicat limitele și chiar inutilitatea înțelepciunii: 7:16. „Nu fi drept peste măsură și nu te arăta prea înțelept! Pentru ce vrei să te nimicești?”, 1:17. „Și mi-am silit inima ca să pătrund înțelepciunea și știința, nebunia și prostia, dar am înțeles că și aceasta este vânare de vânt”, 1:18. „Că unde este multă înțelepciune este și multă amarăciune, și cel ce își înmulțește știința își sporește suferința”).

O înrâurire indirectă dar cu siguranță importantă în receptarea gândirii exprimate în *Ecleziast* a primit-o Eminescu și prin asimilarea profundă a filosofiei lui Schopenhauer, care în mai multe rânduri în *Lumea ca voință și reprezentare* citează sau face referințe la acesta ca argument în construcția sa filosofică. Mai mult chiar, ultimul capitol al lucrării conține în concluziile finale o referire la *Ecleziast* ca un argument deosebit de important, asociindu-l celor luate din *Etica* lui Spinoza: „Auch bei ihm also ist die Welt und Alles in ihr ganz vertrefflich und wie ws seyn sol; daher hat der Mensch weiter nicht zu tun als *vivere, agere, suum Esse conservare ex fundamento proprio utile querendi* (*Eth.* 4. 67) er soll eben sich seines Lebens freuen, so lange es wärt, ganz nach Kohelet 9,7-10. Kurz es ist Optimismus daher ist die ethische Seite schwach, wie in Altes Testament, ja sie ist falsch und zum Theil empörend” (SCHOPENHAUER, 750) [„Chiar și la el deci, lumea și tot ce este în ea, este absolut minunat și cum ar trebui să fie; prin urmare, omul nu mai are altceva de făcut decât *vivere, agere, suum Esse conservare ex fundamento proprio utile querendi* (în lat.: «de a trăi, a acționa, a-și păstra ființa proprie, a căuta interesul propriu») (*Etica.* 4, 67) că trebuie să se bucure în viața sa, atâta timp cât există, conform *Ecleziastului* 9: 7-10. Pe scurt, optimismul este slab, ca în Vechiul Testament, este fals și uneori scandalos”]².

Motivul principal și concluzia textului biblic este rezumată spre sfârșitul lui (12:8) într-o formulare cu ample ecouri în literatura universală și, în cazul nostru, în opera lui Mihai Eminescu: „Deșertăciunea deșertăciunilor, a zis Ecclesiastul, toate sunt deșertăciuni!”. Textul în cauză era unul foarte familiar poetului și din parcurgerea repetată a textelor vechi, inclusiv a celor biblice, și din afinitățile pe care le manifesta spre lumea credinței, dezvoltându-l sub diferite forme în mai multe scrieri, precum cele cinci scrisori, *Memento mori*, *Împărat și proletar* și în multe alte poezii ale sale. Asemănarea exprimării sentențioase din textul biblic și cea din poezie ar fi un argument suplimentar pentru acceptarea acestei sugestii.

Unele sentințe din *Ecleziast* au devenit aforisme preluate de paremiologia universală. Astfel: „Nu este nimic nou sub soare” (1:9), „Totul este deșertăciune și vânare de vânt” (1:14), „Pentru orice lucru este o clipă prielnică și vreme pentru orice îndeletnicire de sub cer” (3:1), „Și am fericit pe cei ce au murit în vremi străvechi mai mult decât pe cei vii care sunt acum în viață” (4:2), „Mai de preț este un nume bun decât untdelemnul cel binemirositor și ziua morții decât ziua nașterii” (7:1), „Nu fi drept peste măsură și nu te arăta prea înțelept! Pentru ce vrei să te nimicești?” (7:16), „Și am găsit femeia mai amară decât moartea, pentru că ea este o cursă, inima ei este un laț și mâinile ei sunt cătușe. Cel ce este bun înaintea lui Dumnezeu scapă, iar păcătosul este prins” (7:26), „Oare cine va rămâne în viață? Pentru toți cei vii este o nădejde, căci un câine viu este mai de preț decât un câine

² Mai cita Schopenhauer din *Ecleziast* și în alte lucrări ale sale, precum în *Die beiden Grundprobleme der Ethik* („Cele două probleme fundamentale ale eticii”), *Aphorismen und Lebensweisheit* („Aforisme și înțelepciunea de o viață”) și *Vereinzelte oder systematisch geordnete Gedanken* („Gânduri risipite sau ordonate sistematic”).

mort” (9:4), „Cel ce sapă o groapă poate să cadă în ea și cel ce dărâmă un zid poate fi mușcat de șarpe”, „scrisul de cărți este fără sfârșit, iar învățătura multă este oboseală pentru trup” (12:12).

Eminescu nu procedează la citirea directă a textului biblic, ci îl reformulează în sentințe proprii. Că așa stau lucrurile se poate dovedi și printr-o simplă operațiune de lectură paralelă a primului capitol al textului biblic și a poemului, fapt evident mai ales analizând cele șase versuri-cheie din prima strofă:

*Vreme trece, vreme vine,
Toate-s vechi și nouă toate*

este o parafrază a începutului *Ecleziastului* (cap. 1):

4. Un neam trece și altul vine, dar pământul rămâne totdeauna! 5. Soarele răsare, soarele apune și zorește către locul lui ca să răsară iarăși. 6. Vântul suflă către miazăzi, vântul se întoarce către miazănoapte și, făcând roate-roate, el trece neîncetat prin cercurile sale. 7. Toate fluviile curg în mare, dar marea nu se umple, căci ele se întorc din nou la locul din care au plecat. 8. Toate lucrurile se zbugiumă mai mult decât poate omul să o spună: ochiul nu se satură de câte vede și urechea nu se umple de câte aude. 9. Ceea ce a mai fost, aceea va mai fi, și ceea ce s-a întâmplat se va mai petrece, căci nu este nimic nou sub soare. 10. Dacă este vreun lucru despre care să se spună: „Iată ceva nou” aceasta a fost în vremurile străvechi, de dinaintea noastră”.

La fel și următoarele versuri

*Ce e rău și ce e bine
Tu te-ntreabă și socoate;*

sunt o reformulare a unor sentințe din capitolul al doilea al *Ecleziastului*:

11. Apoi m-am uitat cu luare aminte la toate lucrurile pe care le-au făcut mâinile mele și la truda cu care m-am trudit ca să le săvârșesc și iată, totul este deșertăciune și vânare de vânt și fără nici un folos sub soare. 12. Și mi-am întors privirea să văd înțelepciunea, nebunia și prostia. Căci ce poate să facă un om de rând peste ceea ce a făcut un rege? 13. Atunci m-am încredințat că înțelepciunea are întâietate asupra nebuniei tot atât cât are lumina asupra întunericului. 14. Înțeleptul are ochii în cap, iar nebunul merge întru întuneric. Dar am cunoscut și eu că aceeași soartă vor avea toți.

Și următoarele versuri ale primei strofe pot fi considerate ca o dezvoltare a unor teme preluate tot din primul capitol al *Ecleziastului*:

*Nu spera și nu ai teamă,
Ce e val ca valul trece;
De te-ndeamă, de te cheamă,
Tu rămâi la toate rece.*

13. Și m-am sârguit în inima mea să cercetez și să iau aminte cu înțelepciune la tot ceea ce se petrece sub cer. Acesta este un chin cumplit pe care Dumnezeu l-a dat fiilor oamenilor, ca să se chinuiască întru el. 14. M-am uitat cu luare aminte la toate lucrările care se fac sub soare și iată: totul este deșertăciune și vânare de vânt. 15. Ceea ce este strâmb nu se poate îndrepta și ceea ce lipsește nu se poate număra. 16. Grăit-am în inima mea: Cu adevărat am adunat și am strâns înțelepciune – mai mult decât toți cei care au fost înaintea mea în Ierusalim căci inima mea a avut cu belșug înțelepciune și știind. 17. Și mi-am silit inima ca să pătrund înțelepciunea și știința, nebunia și prostia, dar am înțeles că și aceasta este vânare de vânt, 18. Că unde este multă înțelepciune este și multă amărăciune, și cel ce își înmulțește știința își sporește suferința.

Supunându-se exigențelor genului, pornind de la sintagme preluate din *Ecleziast*, Mihai Eminescu dezvoltă fiecare vers din prima strofă prin comentarea cunoscutei teme „deșertăciunea deșertăciunilor”. Astfel, versul „Ce e rău și ce e bine” este dezvoltat de Mihai Eminescu într-o temă des întâlnită în literatura universală, mai ales în perioada Barocului, dar și la Shakespeare, „lumea ca teatru”:

Privitor ca la teatru
Tu în lume să te-nchipui:
Joace unul și pe patru,
Totuși tu ghici-vei chipu-i,
Și de plânge, de se ceartă,
Tu în colț petreci în tine
Și-nțelegi din a lor artă
Ce e rău și ce e bine.

O întreagă strofă reformulează și ea un fragment din capitolul al treilea al *Ecleziastului*:

Viitorul și trecutul
Sunt a filei două fețe,
Vede-n capăt începutul
Cine știe să le-nvețe;
Tot ce-a fost ori o să fie
În prezent le-avem pe toate,
Dar de-a lor zădărnice
Te întrebă și socoate.

14. Atunci mi-am dat seama că tot ceea ce a făcut Dumnezeu va ține în veac de veac și nimic nu se poate adăuga, nici nu se poate micșora și că Dumnezeu lucrează așa ca să ne temem de fața Lui. 15. Ceea ce este a mai fost și ceea ce va mai fi a fost în alte vremuri; și Dumnezeu cheamă iarăși aceea ce a lăsat să treacă. 16. Dar am mai văzut sub soare că în locul dreptății este fărădelegea și în locul celui cucernic, cel nelegiuit. 17. Și am gândit în inima mea: „Dumnezeu va judeca pe cel drept ca și pe cel nelegiuit”, căci este vreme pentru orice punere la cale și pentru orice faptă. 18. și am

zis iar în inima mea despre fiii oamenilor: „Dumnezeu a orânduit să-i încerce, ca ei să-și dea seama că nu sunt decât dobitoace”. 19. Căci soarta omului și soarta dobitocului este aceeași: precum moare unul, moare și celălalt și toți au un singur duh de viață, iar omul nu are nimic mai mult decât dobitocul. Și totul este deșertăciune!

Mărturia lui Ștefanelli de la Cernăuți, la începutul drumului poetic al lui Eminescu, și cea de la București a lui Gaster de la sfârșitul creației sale confirmă că Eminescu copia pe bucățele de hârtie din cărțile vechi formulări care îi atrăgeau atenția, cu siguranță că multe au fost reținute de memoria prodigioasă a poetului fără a fi necesară consemnarea lor în scris. Manuscrisele eminesciene abundă printr-o lungă serie de exemple confirmând acest fapt. Multe din aceste formulări au devenit apoi nucleul în jurul căruia s-a cristalizat întreaga sa operă. În acest sens se poate afirma că identificarea acestor surse și studierea dezvoltării lor în opera sa poetică este o operațiune dificilă, dar la fel de generoasă pentru cercetarea eminescologică cum este studiul variantelor diferitelor poezii. Identificarea *Ecleziastului* ca principală sursă a primei strofe a *Glosei*, și, prin reluarea concluzivă în versurile finale, a întregii poezii, ne poate oferi o asemenea cheie de analiză, care confirmă transformarea unui motiv sau a unui citat în germenele în jurul căruia se cristalizează opera. Dar, chiar dacă textul biblic este sursa, trebuie să afirmăm că *Glossa* lui Eminescu nu este o poezie religioasă, căci și aicea, ca și în alte opere ale sale, pornind de la formulările culese din *Sfânta Scriptură*, dar combinându-le cu toposuri fundamentale ale literaturii universale, poetul dezvoltă opere originale și o adevărată filosofie proprie referitoare la viață, cunoaștere și fragilitatea existenței umane.

Bibliografie

- Biblia sau Sfânta Scriptură*, <https://www.bibliaortodoxa.ro/> (accesat la 1 august 2018).
DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București, Editura Univers Enciclopedic, 2009.
EMINESCU = Mihai Eminescu, *Opere, VII. Proza literară*. Studiu introductiv de Perpessicius, București, Editura Academiei R.S.R., 1977.
OXF. DICT. = Chris Baldick, *The Oxford dictionary of Literary Terms* (3 ed), Oxford University Press, 2008.
SCHOPENHAUER = Arthur Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, II, Zürich, Haffmans Verlag bei Zweitausendens, 2006.